

A SZÁMIK (LAPPOK) NYELVI KAPCSOLATAINAK ALAKULÁSA FINNORSZÁGBAN

DURAY ZSUZSA

1. Bevezetés

Őshonosnak tartjuk azt a közösséget, amely (1) egy bizonyos ország elfoglalásakor, benépesítésekor vagy a jelenlegi államhatárok kijelölésekor az ország területén élt, és (2) részben vagy teljes egészében megőrizte szociális, gazdasági, kulturális és politikai intézményeit (vö. Bartha 1999). Eszerint a számi nyelvek¹ Fennoskandinávia négy országában őshonos, határokon átnyúló peremnyelvek, amelyek ma hivatalos kisebbségi státussal rendelkeznek; nyilvános használatban többnyire elismert kisebbségi nyelvek. 1500 km hosszú és 3–400 km széles lakóterületükön Fennoskandináviában mintegy 60–100 000 számi nemzetiségű közül a legtöbb anyanyelvi beszélőt, 12 000-et Norvégiában, 7 000-et Svédországban, 3 000-et Finnországban regisztráltak, Oroszországban pedig alig ezret. Számuk mindenütt fokozatosan csökken. Lakóterületükön összefüggő kisebbségi területeket ritkábban, szórványokat gyakrabban találunk. Többségben csak a norvégiai Kautokeino, Karasjok, Tana és Nesseby, valamint a finnországi Utsjoki településeken élnek.

A számi tipológiailag azonos a Finnországban beszélt többségi finnel, areális kapcsolatai Finnországban az ún. finn-lapp, vagy korai-közfinn korszakig, kb. Kr.e. I. évezredig nyúlnak vissza. A számit ma nem szokás finnségi népnek tekinteni annak ellenére, hogy a számi és a finn csoport ebben a korszakban igen szoros kapcsolatban állt egymással. Ekkor legfeljebb csak nyelvjárási különbségek lehettek a két csoport által beszélt nyelvváltozatok között. Feltételezések szerint a proto-számik nem finnugor nyelven beszéltek, hanem a finn-volgai korban kezdték elsajátítani a tőlük délebbre élő népcsoportok nyelvét, tehát nyelvcsere útján juthattak el mai nyelvükhöz. Itkonen (1980) szerint a számi egészen bizonyosan a korai közfinn egyik nyelvjárási formájának továbbélése. A kései közfinn korszak elején a számik északra vonultak, és a finn-számi nyelvi egység megszűnt. Ezt bizonyítja az a tény is, hogy a Kr. u. 5. század táján megkezdődött ősbalti (lett, litván, óporosz anyanyelve) hatásának a számiban már nincsenek közvetlen nyomai. A finnségi nyelvekbe a balti nyelvekből közel 300, míg a számiba alig két tucat jövevényszó került be (pl. sz. *vuoras* – f. *vanha*, sz. *ruordit* – f. *odottaa*). Toivonen (1950) a számik szamojéd eredete mellett érvel. Úgy véli, hogy a proto-számik szamojéd nyelven beszéltek. Vándorlásaik során először ugor népekkel kerülhettek kapcsolatba, amiről a számi-ugor szóegyeztetések is tanúskodnak. Nyugatabbra vándorolva kerülhettek érintkezésbe a finnugor nyelvekkel. A számi ismeretlen eredetűre utal, hogy alapszókészlete mintegy 1/3-a felderítetlen etimológiai

---

¹ A számi nyelv más nyelvekhez hasonlóan több változatban létezik, viszont a markáns különbségek miatt a számi nyelv változatait külön nyelveknek tekinthetjük.

eredetű szókból áll. Az újabb kori finn jövevényszók mellett a számiban számos óskandináv, svéd, norvég, illetve orosz átvételt is találunk.

Dolgozatomnak nem célja számot adni a számik eredetével kapcsolatos kutatásokról, sem pedig areális kapcsolataik következményeiről. Most azzal a szándékkal tekintem át a számik nyelvi kapcsolatainak jelenkori alakulását Finnországban, hogy rávilágítsak mindazokra a folyamatokra, amelyek hozzájárultak a mai többnyelvű helyzet kialakulásához. Ezek a folyamatok legjellemzőbben Finnország északi határvonalainak és a finn-számi érintkezések intenzivitásának változásaiban ragadhatók meg. Az ezeken a területeken élő számi beszélőközösségek társadalmi, szocioökonómiai és nyelvi helyzetének megváltozásán keresztül válik értelmezhetővé a mai többnyelvű helyzet.

2. Nyelvi érintkezések Észak-Lappföldön

Az 1750-es évek elején Észak-Lappföldet nem osztották fel határok; ekkor a számik tényleges lakóterülete a norvég fjordoktól a Kola-félszigetig nyúlt el keletnyugati irányban. Az első határokat Svédország és Finnország – valamint Dánia és Norvégia – között 1751-ben, a strömstadi határegyezményben húzták meg. Az egyezmény tartalmaz egy kiegészítést, amely szerint a határterületeken élő réntartó számik szabadon legeltethették rénjeiket a határ mindkét oldalán. Míg ma a svéd-norvég határon érvényben van ez a külön rendelkezés, addig a finnországi számik az 1800-as évek történelmi eseményei folytán elvesztették ez irányú jogukat. Akkor két jelentős esemény ismét átrendezte Finnország határait. Az ország 1809-ben, a haminai béke szellemében Oroszország fennhatósága alá került, majd 1852-ben a hatóságok lezárták a Finnország és Norvégia közti határt. Ez utóbbi azt követően történt, hogy az észak-lappföldi határterületeken élő többségi közösségek nem nézték jó szemmel a Norvégiából átlátogató nagy réncsordákat. A következmények a számik szempontjából drámaiak voltak. Mintegy 30 réntartó számi család települt át a kautokeinoi területekről Kaaresvuanto területére Svédországba, hogy rénjeikkel télen átkelhessenek a finn határon, mígnem 1889-ben ezt a határt is lezárták a réntartók csordái előtt. A finn-norvég határ lezárása a finn oldalon is érezte hatását. Az Enontekiö környékén élő réntartó számik 1870 és 1890 között nagy számban vándoroltak a mai Vuotso területére.

Utsjoki északon és nyugaton a norvég Tana és Karasjoki megyékkel, délen a finn Inari megyével határos. Az Utsjoki területén élő számik a finnországi számik legészakabbi csoportját képviselik. A 15. században, amikor Utsjoki nevét a dokumentumok először említik, a számik lakóterületét nem osztották fel határok. A számi közösségek életét hagyományos megélhetési formáik határozták meg: az ugyanahhoz a *siidához* (lapp faluközösség) tartozó számik tavasszal a Jeges-tengerre terelték réncsordáikat, majd ősszel a szárazföld belsejébe, Utsjoki területére. A réntartás mellett halászáttal, vadászattal foglalkoztak, valamint cserekereskedelmet folytattak finnekkel és norvégokkal. Kontaktushelyzeteiket a munka és a család határozta meg. Finnekkel, norvégokkal, oroszokkal és svédekkel akkor találkoztak csak, amikor azok – főleg papok, bírák, kereskedők – felkeresték őket otthonaikban. Feljegyzések szerint az 1740-es évektől egészen az 1800-as évekig finn és svéd papok költöztek családjakkal Utsjokiba. Így válhatott a hitélet, az „iskola” az első olyan nyelvhasználati színtérré, ahol a számik a korábinál intenzívebb kapcsolatba

kerülhettek más anyanyelvűekkel. Az 1700-as években az állam adómentességet ígért az északi területekre költözőknek, ami egyre több finnt csábított északra. A zord időjárás miatt viszont a legészakibb településig csak egy-egy finn család jutott el. Így őrizte meg számi többségét az 1800-as évek végéig Enontekiö, Inari és Utsjoki is. A határvonalak meghúzását követően jó néhány számi család kényszerült arra, hogy a réntartást feladva újabb megélhetési formát találjon. Gazdálkodásból, halászatból és vadászatból tartották el családjaikat azok a számik, akik a folyók, tavak mellett telepedtek le.

A számik első szorosabb kapcsolataikat finn és svéd papokkal, valamint az új finn betelepítőkkal alakították ki az 1740-es években. Az állam asszimiláló törekvéseihez az iskolában és az egyházban talált szövetségesre. 1742-ben megalakult Utsjokiban az első katekétiskola, ahol a számikat finnül tanították írni és olvasni. 1747-ben még előírták a leendő papok számára a számi ismeretét, azonban 1760 után a finn lett a hivatalos nyelv a templomban és az iskolában is. Komoly büntetésekre számíthattak azok a szülők, akik számiul beszéltek gyermekeikhez. Az asszimiláló törekvések ellenére Utsjoki számi népességének 70%-a ekkor még a számit tartotta anyanyelvének. A fennmaradó 30% sem egynyelvű finn volt, hanem kétnyelvű, akik a mindennapi életben kiválóan tudták használni a többségi és kisebbségi nyelvet. Az állam attitűdjei az 1800-as évek elején újra megváltoztak, ugyanis rendeletet hoztak arról, hogy az Utsjokiban dolgozó papoknak ismerniük és használniuk kell a számit. Kevés pap tartotta be a rendeletben foglaltakat. Az 1850-es évektől kezdve nagyobb hullámban érkeztek finnek Enontekiö és Inari területére. Innen csak kevesen folytatták útjukat Utsjoki felé. Azok, akik mégis továbbálltak, célállomásuknak Norvégiát tűzték ki, ahol halászattal foglalkoztak.

Az orosz államérdekek is hatással voltak a határok alakulására és ezáltal az ott élő közösségek életére. Oroszország Norvégiától a Jeges-tenger jégmentes kikötőit követelte. 1826-ban a határok átrendezésének köszönhetően a kolttaszámik által lakott Näätamö, Paatsjoki és Petsamo norvég és orosz fennhatóság alá került. A norvég állam attitűdjei Finnországgal és különösen az Utsjokiból és Inariból származó számikkal szemben megváltoztak. Az állam megtiltotta, hogy a számik a nyári hónapokban a réncsordáikkal átvándoroljanak a norvég területekre. Az orosz állam sem nézte jó szemmel a réntartó számik vándorlásait, ezért 1852-ben lezárta a határt. Csak 1969 után válhatott újra lehetségessé a halászat a Jeges-tenger partjain. Az 1800-as évek határkijelölései és az államok negatív hozzáállása ellenére a számik sokáig szoros gazdasági kapcsolatokat tartottak fenn a szomszéd államokban élő számikkal. Ezek a kapcsolatok ma már jellemzően nem gazdasági jellegűek, sokkal inkább személyesek. A határok lezárása a norvég területeken élő számikat befolyásolta a legkedvezőtlenebbul, ugyanis már nem számíthattak a finn oldalon lévő téli legelőkre, ami megélhetésüket jelentősen megnehezítette. Állami támogatás hiányában az északi országok számi réntartóinak más megélhetési forrást kellett találniuk. Mire Lappföld „gyarmatosítása” elindult volna, a számik letelepedtek azokon a helyeken, amelyek gazdálkodásra alkalmasak voltak. Mivel az új telepések földművelésre alkalmatlan helyeket találtak csak, idővel lelkesedésük is alábbhagyott, egyre kevesebben telepedtek le Észak-Lappföldön. Lappföld meghódítása ugyan lassan haladt előre, mégis létrejöttek az első vegyesházasságok. A finnek mellett az 1860-as években az aranyláz más nemzetek tagjait is északra csábította, amit a turizmus elterjedése

követett. Megjelentek az első angol sporthorgászok a Teno folyó lazacelölőhelyeinél és az első a későbbiekben visszajáró nyári turista. Az 1900-as évek eleji asszimilációs törekvések hatására a számi közösségekben felerősödött az együvé tartozás érzése. Megalakultak az első számi mozgalmak, a délebbi városok oktatási intézményeiben végzett számiak pedig visszatértek szülőföldjükre, hogy részt vegyenek a számi oktatásában. 1917-ben Finnország elszakadt Oroszországtól, majd az első világháború után Lappföldet a szegénység, az éhezés és járványok sújtották. Gazdasága csak akkor kezdett fellendülni, amikor az orosz- finn békeszerződésben Finnország visszakapta Petsamot és környékét, valamint a jeges-tengeri partokat. A munkalehetőségek bővülésével egyre több finn telepedett le Petsamóban és Ivaloban. Az 1920-as évek útfejlesztései révén a számiak az előzőeknél könnyebben kerülhettek kapcsolatba a többséget képviselő finnekkel. A földrajzi távolságok lecsökkentek, a számi- finn érintkezések mindennaposá kezdtek válni, bár a vegyesházasságok még nem öltöttek nagyobb méreteket egészen az 1950-es évekig. A legészakibb településeken is megjelentek az iskolák, amelyek nagyon fontos szerepet tölthettek be a számiak elfinnesítésében. Utsjokiban 1929–30 során alapítottak iskolát, így a környék összes számi gyermeke finn nyelvű oktatásban vehetett részt, ami felgyorsította a nyelvcsere folyamatát. Annak ellenére, hogy a finn tanárok igyekeztek a számi gyerekek számára hamar áthidalhatóvá tenni a két nyelv és kultúra közötti különbségeket, az 1922-es nyelvtörvény értelmében a számiaknak még jogukban állt gyermekeiket anyanyelvi oktatásban részesíteni. A törvényt azonban ritkán sikerült betartani, hiszen nem álltak rendelkezésre számi nyelvtankönyvek, az első számi ábécé is csak 1935-ben jelenhetett meg. A számi többségű Utsjokiban dolgozó tanárok feladata nem volt könnyű, hiszen nekik is el kellett dönteni, hogy melyik közösséghez tartoznak. A Finnország és Oroszország közötti téli háború (1939–1940) alatt sok számi férfit köteleztek katonai szolgálatra, ami folyamatos kapcsolatot jelentett a finn nyelvvel és kultúrával. A háború után többen nem tértek vissza szülőföldjükre, asszimilálódtak. 1944-ben Németország Finnország ellenségévé vált, ezért a német katonáknak el kellett hagyniuk az északi területeket. Mivel a németek még jó pár hónapig ott állomásoztak, a finn állam úgy döntött, hogy Lappföld lakosságát, finneket és számiakat egyaránt Finnország déli területeire evakuálja. Így a számiak teljesen idegen, szinte kizárólag finn családokhoz kerültek. A téli háború számi katonáihoz hasonlóan sok család később sem tért vissza Lappföldre, az intenzív finn-számi kontaktusoknak köszönhetően elhagyták anyanyelvüket, és bár etnikai öntudatuk erős maradt, mégis elfinnesedtek. A háború után a finnek egyre nagyobb számban vándoroltak Lappföldre. Megnőtt a vegyesházasságok száma is, ami azt is jelentette, hogy egyre több finn-számi család – általában számi férfi és finn nő – költözött Lappföldről a déli területekre, eltávolodva saját kultúrájától és nyelvétől. Ezek a vegyesházasságok a számiak számára szociális felemelkedést jelentettek. A nyelvcsere ugyancsak pozitív hatással voltak az 1950-es években megépülő új utak is, amelyeken nemcsak a finnek utaztak északra, hanem egyre több számi is elvándorolt Nyugat-Finnországba, Észak-Norvégiába és Svédországba. Utsjoki megye számi lakosainak száma drasztikusan csökkent, míg 1950-ben 81,2% volt, addig 1960-ban csak 63,2% (Asp 1965). A többségi finn kultúrával való érintkezés lehetőségei bővültek. Az 1970-es években megjelent a telefon és a rádió is, amely rendszeresen közvetített számi nyelvű adásokat is. Akkorra a számiak a legtöbb nyelvhasználati szintéren gyakran kerülhettek kapcsolatba

finnekkel, így a családban, a templomban, az iskolában, a munkahelyeken, a hivatalokban. A tisztán számi közösségek a legtovább a Teno-folyó mentén található számi falvakban maradtak meg. Külvilágtól való elszigeteltségüknek köszönhetően az itt élők anyanyelvének létét nem fenyegette a finn. A számik és norvégok közötti kapcsolat sokkal intenzívebb volt akkor, mint a finnek és norvégok közötti érintkezés, hiszen a közeli rokoni kapcsolatok és az ugyanahhoz az etnikumhoz való tartozás tudata könnyebbé tették a mindennapok érintkezéseit. Az északi területek egy idő után képtelenek voltak kellő mennyiségű munkalehetőséget teremteni. Rengeteg számi vándorolt Finnország nyugati részeibe, Svédországba és Norvégiába munkát keresve. Eközben finnek, svédek és norvégok települtek át azokra az északi területekre, amelyek korábban csak a számik lakóhelyei voltak. Várhatóan a vegyesházasságokban született, a számik második nemzedékéhez tartozók a jobb munkalehetőségek miatt Finnország déli területein telepedtek le.

Mára Lappföld legészakibb részén is a többnyelvűség a norma, ahol a történelem során egy etnikailag heterogén közösség jött létre. Ma az Utsjoki területén élők legtöbbször anyanyelve a finn, ritkábban a számi, még ritkábban a koltaszámi, a norvég, a svéd, vagy az orosz. A családokat nyelvhasználati normáik alapján négy csoportba oszthatjuk: (1) kizárólag finnül, (2) főként finnül, ritkán számiul, (3) főként számiul, ritkán finnül, valamint (4) kizárólag számiul beszélők. Ez utóbbi csak a számi családok belső interakcióit jellemzi, és azokat is egyre kevésbé. A vegyesházasságok legnagyobb részében a számi használata elvesztette jelentőségét. Viszont az Utsjoki környékén található zártabb számi közösségekben még ma is előfordul, hogy a finn házastárs számiul kommunikál párjával. A család gyermektagjai pedig 7 éves koruk után majdnem tisztán finn közösségben találkoznak a finn nyelvvel és kultúrával. A számi nyelv oktatása és főként a számi nyelvű oktatás még gyerekcipőben jár, hiszen kevés az anyanyelvi tanár, és az oktatási anyagok elérhetősége is korlátozott. A mai kevert etnikumú közösség számikból, finnekből és a finn-számi családok leszármazottaiból áll, akik rokonsági, kulturális vagy nyelvi alapon sorolják magukat egyik vagy másik közösséghez. A legújabb szociolingvisztikai kutatások elsősorban a számik és finn-számi körében folynak, ahol azt vizsgálják (vö. Aikio, M. 1986, 1994, 1988; Aikio, A. 2001), hogy az egyes nyelvek közötti kapcsolatok helyi szinten milyen szociális és nyelvi változásokat indukálnak. A vizsgálódások célja pedig a nyelvi helyzet változásának figyelemmel kísérése, amelyre a XX. és XXI. században az egyoldalú kétnyelvűség jellemző, tudniillik a finn-számi interakciókban a kisebbségi számi beszélők nyelvi repertoárjának sokszínűsége áll szemben a finnek által használt egyetlen többségi nyelvvel.

3. Nyelvi érintkezések Közép-Lappföldön

Hagyományosan Lappföld legészakibb részét (*Sápmi*) szokás a finnországi északi számik lakóhelyének tartani. Bár a határvonalak meghúzósa a terület nyelvi és kulturális sokszínűsége folytán hasztalan, a lakóterület déli határa hivatalosan Közép-Lappföldön (*Keski-Lappi*) át húzódik. Ez a határvonal természetesen nem jelent éles választóvonalat a számi és finn beszélőközösségek között, hiszen a nyelvi elkülönülés ellenére a peremterületen élő vegyes etnikumú közösség tagjai szoros kapcsolatban álltak és állnak egymással. Ezen a határterületen az eltérő kultúrák és nyelvek váltakozó intenzitású kapcsolatából egy olyan „hibrid” közösség jött létre, amelyben az

egymást fedő kultúrák folyamatos kapcsolatban állnak egymással. Ilyen több kultúrát és nyelvet normaként megélő közösséggel Lappföld Svédországgal, Norvégiával és Oroszországgal határos területein is találkozhatunk. Az ott élő kisebbségi és többségi csoportok egészen a 19. század második feléig megélhetésük biztosítása érdekében folyamatos kapcsolatban álltak Fenn-Scandinávia északi részének lakóival.

Az 1852-es finn–orosz–norvég határzár a legtöbb számi életmódjának gyökeres megváltozását eredményezte. Az Aikio (1988) által vizsgált Vuotso területén élő réntartó számik például annak a számi közösségnek leszármazottai, amely a határzár következtében kénytelen volt elvándorolni lakóhelyéről a mai Sodankylä területére. Az új réntartásra alkalmas területen, Lappföld fent említett déli határterületén az ide vándorló számi csoport csak egy volt az itt élő más-más etnikumú közösségek közül. A zord időjárás miatt Lappföldet egészen az 1600-as évekig csak számik lakták. Ekkor fordult csak a finnek érdeklődése az ország északi része felé. Az első finn „telepesek” 1673-ban érték el a számik által lakott Közép-Lappföldet. Megélhetésüket mezőgazdaságból, halászatból és vadászatból nyerték. Sodankylä ekkor vált Közép-Lappföld központjává. Az ott élők az 1980-as évek végén az alábbi közösségek tagjaiként azonosították magukat: (1) az erdei számik leszármazottai, (2) a Norvégiából elvándorolt réntartó számik leszármazottai, (3) a Finnország délebbi területeiről oda települők. Ezek a közösségek egymástól gazdaságilag függő helyzetben éltek, ezért a történelem során egymással folyamatos kapcsolatban álltak. A réntartók hússal látták el a helyieket, amíg ők cserébe szállást, gyapjút és vaját kaphattak, valamint igavonóként használhatták a számik rénjeit. A jogi dokumentumokból az is világosan kiténik, hogy ez a kapcsolat nem volt mindig felhőtlen. A tavak, folyók, legelők használatából természetszerűen születtek viszályos helyzetek. Mivel a terület bővelkedett a kiváló rénlegelőkből, a számik és finnek gyakran keveredtek véres összeütközésekbe. A Közép-Lappföldön élő közösségek szegénységben éltek, míg az ide vándorló számiknak a réntartásnak köszönhetően nem kellett nélkülözniük. Sőt az 1800-as évek hagyatéki leírásaiból Aikio (1988) azt a következtetést vonja le, hogy a hivatalos okiratokban lapp réntartókként emlegetett új betelepülőket az ott élők nagyon gazdagnak találták, hiszen mind a férfi, mind pedig a nő réntartók több száz, esetleg ezer rént számláló csordával rendelkeztek, amelyek Sodankylä, Inari és Kittilä széles legelőin legeltek. A réntartók gazdagsága pozitív hatással volt az ott élők szocio-ekonomiai státuszára. A hagyományos cserekereskedelem mellett a rénekkel kapcsolatos új munkalehetőségek biztos anyagi háttérrel biztosítottak az ott élők számára. A réntartók pedig ugyancsak részt vettek az erdei számik rénvadászatainak a Saaritunturi lejtőin. Tehát gazdasági szempontból a két csoport találkozása gyümölcsöző volt. Így látták ezt az ország délebbi területein élők is, így a korábban viszonylagos elszigeteltségben élő erdei számi és néhány telepes család egyre gyakrabban találkozott kutatókkal, letelepedni kívánó kereskedőkkel, állami tisztségviselőkkel. A terület idegenforgalma is fellendült. Lejegyzések szerint (l. Aikio 1988) Közép-Európából is érkeztek a területre utazók. Rosberg (1891) szerint a réntartó és erdei számik gyorsan áthidalták a két számi nyelvjárást, nyelv közötti különbségekből eredő kommunikációs nehézségeiket. A réntartásban dolgozó finnek is fokozatosan áttértek a számi használatára, ami az egyetlen példa Finnországban arra, hogy a többségi nyelvet beszélők egy csoportja bizonyos nyelvhasználati színtereken áttér a kisebbségi nyelv használatára. A finn réntartók nyelvi asszimilációját könnyű

megindokolni, hiszen a mindennapi kommunikációban használt réntartással kapcsolatos rendkívül árnyalt kifejezésekkel kizárólag a számi szókincs rendelkezik. Mivel itt több nyelvhasználati szintéren a finn volt az egyetlen választható nyelv, a számi használata visszaszorult a munka, a család, a baráti kör színtereire. A kautokeinoi és enontekiöi bírósági gyakorlattal ellentétben, a számik itt nem kérhették számi tolmács közreműködését az eljárások során. Ebben az esetben tehát a réntartók a finnt vagy a norvégot választották az interakció nyelvüül. A hivatalnokok és köztisztviselők svéd tudása nagy segítséget jelentett a réntartók által beszélt norvég megértésében. A nyelvi és területi kontaktusok alakulása szempontjából valószínűleg a legjelentősebb változást a területet átszelő főút megépítése jelentette. 1910-re Sodankylät út köthette össze Vuotsoval. Egyre több finn látogatott el a területre, így a finnek és a számik közötti nyelvi kontaktusok száma megszorodott. A finn utépítőket például ideiglenesen vuotsoi és purnumukkai számi családok házaiban szállásolták el. Később a számik főként a ház körül alkalmazták azokat a finneket, akik a számi családokkal megismertették a finn nyelvet és kultúrát. A kontaktusok számának növekedéséből természetesen az következett, hogy egyre több számi sajátította el a finn nyelvet. A területen viszont nagyobb számú finn népesség nem telepedett le. Az Aikio (1988) által vizsgált egyik vuotsoi réntartó számi család feje arról számolt be, hogy az 1910-es évek végén rendkívül fontosnak tartotta a finn nyelv elsajátítását. Ezért azzal bizott meg egy finnt, hogy némi anyagi juttatás fejében finnre tanítsa kizárólag számiul tudó feleségét. A vuotsoi számi réntartók házai többnyire a főút közelében álltak, kivéve Kutturát, ahol még ma sincsen iskola, bolt és posta. Az itt élő számik elszigetelt helyzetüknek köszönhetően, hogy a máshol jellemző gyors nyelvi és kulturális asszimiláció nem következett be. Mindkét világháború súlyosan érintette a réntartó számikat: megtizedelte réncsordáikat, elszegényítette őket. Tovább tetézte a helyzetet, hogy Közép-Lappföld és az ott élő réntartó számik szenvedték meg leginkább az erdőgazdálkodás és vízszabályozás következményeit. Az állam helyrehozhatatlan kárt tett a területeken, ugyanis legelőket számolt föl, mütavakat hozott létre, beavatkozva a számik munkájába, hétköznapijaiba. A legerőszakosabb intézkedés a Lokka és a Porttipahta mütavak létrehozására irányult az 1960-as évek végén. A két tó együttesen mintegy 620 km²-nyi legelőt nyelt el, és maga alá temette Kurujärvi falut is, súlyosan hátráltatva a számikat hagyományos megélhetési formáik gyakorlásában. Ma hasonló problémát jelent a területre irányuló idegenforgalom drasztikus növekedése minden következményével együtt. A kezdetben számi többségű Vuotsot ma majdnem kizárólag finnek lakják. A falu a környezetrendezés hatására felduzzadt, hiszen a számik által lakott falvak a mütavak megjelenésével elnéptelenedtek.

A fentiek alapján megállapítható, hogy a számi réntartók igen korán szoros kapcsolatba kerültek a finnek közösségeivel, ami azonban nem vezetett a nyelv kihalásához. Ennek egyik és talán legfontosabb oka a réntartás nyelvmegőrző szerepében kereshető (vö. Nesheim 1963). A réntartók tehát a munka színterén, valamint a számiul értő és beszélő erdei számik leszármazottaival számiul, a finn ajkú közösségekkel finnül érintkeztek. A réntartást érintő hivatalos ügyek intézésekor, a réntartó közösség éves közgyűlésén viszont ma is a finn az egyetlen választható nyelv Vuotsóban. Kautokeinoiban ezeken a színtereken kizárólag számiul szólalnak meg, amit gyakran norvég fordítás követ. A nyelvi helyzet jelentős változásokon ment keresztül

az 1800-as évek végén, amióta Vuotso és környéke legtöbb nyelvhasználati színterén a finn a domináns nyelv. Így például a templomban, a hivatalokban és az iskolában is. Ez utóbbiban Vuotso területén mindig finn volt az oktatás nyelve. A helységnevtáblákon a helységneveket, a leveleken a címzést finnül tüntetik föl. Bár a számi vezetéknevek megőrződtek, a legtöbb keresztnévet elfinnesítették.

A vuotsoi nyelvi helyzet nagyban különbözött a kautokeinoitól, amely a mai napig megőrizte sokszínűségét. A számi nyelv státusza Közép-Lappföldön párszáz évvel ezelőtt sokkal magasabb volt, mint ma, presztízsét viszont már akkor aláásták a finn közösség negatív attitűdjei. Példaként álljon itt a népiskola megalapítása körüli vita. A vuotsoi réntartók azért küzdöttek, hogy a népiskolát a számi többségű Purnumukkában hozzák létre. A környék finn lakói ugyanakkor attól tartottak, hogy gyermekeik számi többségű iskolába kerülve elveszíthetik nyelvi és kulturális identitásukat. A finn nyomásnak engedve az állam a túlnyomórészt finnek lakta Vuotsoban alapította meg az első népiskolát. A „bevándorló” réntartók tehát elvesztették az iskolát, azt a nyelvhasználati színteret, amelyet Kautokeinoban a számi uralt. Míg ott az istentiszteletet ma is részben számiul, részben norvégul tartják, addig Vuotsoban az egyház megjelenése óta a finn használatos. Nyelvmegőrző szerepet tulajdoníthatunk a számik saját rendezvényeinek, amelyek rengeteg alkalmat kínálnak a számi használatára. Míg Kautokeinoban ma is számiul kommunikálnak ezeken az eseményeken, addig Vuotsoban főként finnül, kivéve az olyan szokásos üdvözlő formulákat, mint *bures bures, buorre beaivve, ipmil atti*.

Összességében elmondható, hogy az 1950-es évek előtt a finn–számi érintkezéseket a diglosszia jellemezte, vagyis a finn és a számi használatának elkülönülése a különböző nyelvhasználati színtereken. Ez a funkcionális megoszlás biztosította a számi nyelv továbbélését Vuotsoban mintegy fél évszázadon keresztül. Viszont az 1945 után született vuotsoiak már majdnem kizárólag egynyelvű finnek. Aikio (1988) szerint ma Vuotso területén kétfajta számi beszélőt különböztethetünk meg: a számít (1) beszél és néha használja is, (2) érti, de nem használja. A kisebbségi számi mára az élet minden területén elvesztette funkcióit. Szimbolikus értéke főként a család és a baráti kör színterein maradt meg.

4. Befejezés

Fennoskandinávia nyelvei geolingvisztikai jellemzőikben (nagyságban, kiterjedtségben, standardizáltságban, kulturális értékben stb.) távol állnak egymástól. A környező többségi közösségek nyelvpolitikai ideológiája az asszimilációs ideológia volt, a homogenizáció, amelynek eszköze a nyelvi aszimmetriát fenntartó államhatalom. A számikat érintő nyelvpolitika mind a négy államban monokulturalizmusra törekedett. A multikulturalizmus igénye az 1970-es években kezdett megfogalmazódni. Annak ellenére, hogy mára már sikerült érvényt szerezniük nyelvpolitikai, kulturális törekvéseik nagy részének, a korábbi erőteljes asszimilációs politika következményeként tömeges nyelvvesztés észlelhető a számik körében. Aikio (1988) felmérése azt is bemutatja, hogy a számi nyelvhasználat generációs megoszlásában jelentős különbségek észlelhetők. Az első generáció jóval nagyobb mértékben használja anyanyelvét, mint a második, harmadik.

A fokozatos nyelvváltás legfontosabb ismérve a nyelvhasználati szinterek beszűkülése és a leegyszerűsődéssel járó strukturális nyelvi változás. A kétnyelvűség esetén a nyelvfenntartás szempontjából fontos szerepe van az ún. nyelvhasználati szintereknek, vagyis annak, hogy milyen helyzetekben és kivel használjuk az egyik vagy a másik nyelvet. A leggyakrabban vizsgált nyelvhasználati szinterek a család, az egyházi élet, a szomszédság, a munkahely, az iskola és a kisebbségi közösség alkalmi. A számi nyilvános használati köre a 20. századi asszimilációs politika hatására leszűkült, de ma ezen nyelvi szinterek lassú bővülésének lehetünk tanúi.

A nyelvfenntartást, ill. a fokozatos nyelvváltást a nyelvhasználati szinterek beszűkülésén kívül más tényezők is befolyásolják: a kisebbség létszáma, a kisebbségi és többségi nyelv tipológiai közelsége, a kétnyelvűek aránya, vegyesházasságok mértéke, és véleményem szerint elsősorban a kisebbség és a többség nyelvi attitűdjei. Az anyanyelvi, belső és a külső értékelés a valóságtól elszakadt értékelési sémák, amelyek formálásában jelentős szerepet tulajdoníthatunk a szomszéd népek történeti gyökerű előítéleteinek és saját történeti mítoszainak (Péntek 2002). Számos felmérés mutatja azt, hogy a számi beszélőközösség pozitívan értékeli saját anyanyelvét, amely nem múlja felül a magasabb státusú többségi finn presztízst és vonzást. A pozitív önfelértékeléssel általában nincs összhangban az, hogy a számik egyre nagyobb arányban választják a többségi nyelvet a nyelvhasználat egyre több színterén, például az oktatásban. Az anyanyelv lassú, ámde határozott presztízst-, de legfőképpen státuszvesztése olyan gyors nyelvcserét indukálhat, hogy a diglosszia állapota egyetlen generáción át sem tart majd.

A számik fokozatos nyelvváltása tehát részben a korábbi asszimilációs politika következménye, részben egyéb nyelven kívüli tényezők hatása, például nyelvi attitűd kérdése. A Bourdieu (1977) által vázolt nyelvi piac kereslet-kínálat viszonyaival is magyarázható a fokozatos nyelvváltás: az első generáció finn nyelvtudásának szélesedésével már nem létszükséglet a számi nyelv családban való használata sem. Hogy a fokozatos nyelvváltás végleges nyelvcserét okoz-e a finnországi számi nyelvi közösségekben – negatív hatást gyakorolva ezzel a nyelvek és kultúrák globális diverzitására – továbbra is főként nyelven kívüli tényezőktől függ. A számi presztízszvesztésének egyik oka a számi nyelv rendezetlen státusa.

HIVATKOZÁSOK

- Aikio, A. 2001: *Gielat Ohcejogas – oanehis dutkamušraporta. Kielet Utsjoella – lyhyt tutkimusraportti*, Ilisimatusarfik, Grønlands Universitet, Nuuk.
- Aikio, M. 1986: Some issues in the study of language shift in the northern calotte, *Journal of Multilingual and Multicultural Development* 7, 361–77.
- Aikio, M. 1988: *Saamelaiset kielenvaihdon kierteessä. Kielisosiologinen tutkimus viiden saamelaiskylän kielenvaihdosta 1910-1980*, SKS Toimituksia 479.
- Aikio, M. 1994: Sami language revitalization: The language act and the case of Lisma, in Jalonen, O-P. ed.: *Finnish essays on Arctic issues*, Tampere Peace Research Institute, Tampere, 9–19.
- Asp, E. 1965: *Lappalaiset ja lappalaisuus*, Turun yliopiston julkaisuja, Forssa.

- Bartha Csilla 1999: *A kényelvűség alapkérdései*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Bourdieu, P. 1977: The economics of linguistic exchanges, *Social Science Information* 16, 645–68.
- Itkonen, T. 1980: Kantasuomen murteiden ja kantalapin yhteydet sanaston valossa, *CIFU 1980 III*, 223–38).
- Müller-Wille, L. 1996: *Kahden kulttuurin kohtaaminen...Saamelaiset ja suomalaiset Utsjoella*, Arctic Centre Reports 18. Arktinen keskus. Lapin Yliopisto. Rovaniemi.
- Nesheim, A. 1963: Vergleichbarkeit von Sprachkontakten, Bonn, Dümmer.
- Péntek János 2002: Státus, presztizs, attitűd és a kisebbségi nyelvváltozatok értékelése, in Hoffmann István–Juhász Dezső–Péntek János szerk.: *Hungarológia és dimenzionális nyelvészlelet. Előadások az V. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszuson, Jyväskylä, 2001. augusztus 6–10*, 311–16.
- Rosberg, J. E. 1891: *Nordöstra Sodankylä. Geografiska föreningens tidskrift 1891*.
- Toivonen, Y. H. 1950: Zum Problems des Protolappischen, Helsinki.

THE LANGUAGE CONTACT OF THE SAMIS IN FINLAND

ZSUZSA DURAY

Although Sami languages have official minority status in Fenno-Scandinavia, the number of Sami speakers has constantly been decreasing and multilingualism is a norm there. In this paper I focus on the social, socio-economical and linguistic situation of the Sami communities in northern Finland and accordingly claim that such an overview helps the researcher interpret today's multilingual situation of the north of Finland. The considerations here are thus preliminary to a study on the language use and language attitudes of Sami speakers in the ancient homeland of the Samis in Finland.